

▣ XV AIEJI ▣ **WORLD CONGRESS** ★ **CONGRÈS MONDIAL**

▣ III ESTATAL ▣ **CONGRÉS DE L'EDUCADOR SOCIAL** ★ **CONGRESO DEL EDUCADOR SOCIAL**

BARCELONA - 6-9 JUNY 2001

TAULA RODONA A3. LA FORMACIÓ I LA PROFESSIÓ: LES DISCORDANCES AMB EL RUMB DEL MÓN ACTUAL

Jorge Camors
Centro de Formación y Estudios del INAME.
Montevideo (Uruguai)

AMB EL SUPORT DE:

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

*Barcelona,
la ciutat de les persones*
Ajuntament de Barcelona

Socrates

AMB EL PATROCINI DE:

Aquesta exposició ha estat pensada des del Centre de Formació i Estudis de l'INAME de l'Uruguai. L'INAME és l'entitat de l'Estat que regeix les polítiques públiques per a la infància. L'Uruguai és l'únic país de l'Amèrica Llatina que desenvolupa una formació inicial per als educadors socials, i que duu a terme la formació permanent dels educadors en exercici professional en particular, i de totes aquelles persones que treballen amb nens i adolescents en general.

Al Centre de Formació i Estudis s'ha constituït un col·lectiu de formadors, amb una àmplia experiència en el camp de l'educació social, que realitzen una conceptualització de la pràctica socioeducativa, diversos projectes de formació i una investigació que ha permès la publicació i difusió d'experiències i reflexions teòriques en educació social.

L'autor d'aquesta ponència, representa el Centre de Formació i Estudis de l'INAME, en qualitat de director de l'esmentat col·lectiu de formadors, durant els darrers dotze anys, qui a més compta amb una experiència de més de vint anys com a educador de nens i joves, i una formació universitària en pedagogia.

1. LA FORMACIÓ I LA PROFESSIÓ DE L'EDUCADOR SOCIAL

La finalitat de la formació dels educadors socials està relacionada amb una realitat social determinada, que fa que un es plantegi la necessitat d'una intervenció. Des del principi del procés de formació de l'educador social, s'ha de tenir en compte la situació social concreta de la població per a situar l'acció socioeducativa en funció de les seves necessitats, interessos i problemes. En aquest sentit, la finalitat de la seva pràctica professional s'haurà de prendre com una contribució al procés educatiu dels subjectes, amb la perspectiva de potenciar les seves capacitats per a la circulació social i inscriure's de manera crítica i responsable en el seu medi, i així poder disposar del seu temps com vulgui i en l'espai on es desenvolupa la seva vida quotidiana i social. Així, doncs, la formació i el posterior exercici de la seva professió han de tenir el mateix punt de referència: la situació cultural, social, política i econòmica de les persones, de les seves interrelacions i de les comunitats on viuen. Aquest punt de referència mostraria un marc real i concret, però alhora representaria un conjunt d'aspiracions i d'utopia. En altres paraules, la intervenció es farà des d'una determinada perspectiva, no neutra, cosa que per a nosaltres representa acceptar la condició d'ésser humà i el món on vivim per poder projectar el món al qual aspirem. Per tal d'aconseguir-ho, cal conèixer les capacitats i les potencialitats dels uns i dels altres. Això demana un esforç, ja des de la formació, en tractar d'uns forts valors que veurem al final de l'exposició.

Aquesta perspectiva situa els formadors com a punts de suport als professionals, abans, durant i després de la seva actuació, ja que consideren que la pràctica professional que resulta proporcionarà els elements necessaris per a contrarestar, verificar, rectificar i/o ratificar el desenvolupament de la

formació i de la pràctica de la professió en tots els aspectes: ètics, ideològics, teòrics, metodològics i tècnics.

La pràctica professional que en resulta es transforma en una conseqüència, com una referència imprescindible per a la formació i per a la necessària reflexió dels professionals.

Per això, els formadors ens hem de preguntar (i preguntar als educadors socials i als educadors en general) per a quin tipus de pràctica professional s'han de preparar. En aquest sentit, sorgeixen dues interpel·lacions intercomunicades entre si:

- Quin lloc ocupen les pràctiques professionals en les polítiques de formació; en els plans, programes i projectes de formació, i en la investigació que li dóna suport?
- Quin és el lloc que ocupa la formació, inicial i permanent, i la investigació en l'actuació dels professionals?

La formació no s'ha de reduir a la formació de professionals, sinó que s'hauria de prendre i dur a terme com una intervenció indirecta a la realitat social, des d'on actuen els formadors en el canvi social, que haurien d'explicar les intencions que els motiven i els comprometen. Així, no ens podem conformar a desenvolupar una formació exclusivament habilitada a l'actuació professional, sinó que ens hem de proposar de promoure la capacitat de transcendir, ampliar i enriquir l'actuació professional amb uns continguts adequats a la realitat social. Hem de plantejar-nos la possibilitat de projectar noves formes d'actuació professional necessàries, amb la construcció d'un perfil "social/professional" de l'educador social, en el mitjà en què actua i amb el qual es compromet.

En resum, la formació ha de tenir en compte un futur pròxim a escala d'un educador social en un equip, en un projecte i en un context; i a la vegada, per a un futur més llunyà, col·locar-se com a "autor-actor" de la societat. Les pràctiques dels formadors i dels professionals es creen per tal d'obtenir aquests objectius.

2. LA CONSTRUCCIÓ DE L'ÈTICA PROFESSIONAL DES DEL PROCÉS DE FORMACIÓ

El procés de formació ha d'incloure de manera explícita i integral els elements necessaris per què els futurs educadors socials identifiquin i combinin, des de la seva pròpia perspectiva i com a subjectes historicosocials, els principis i valors que guiaran les seves pràctiques professionals i que els permetran resoldre les múltiples situacions i fets de la vida social i professional, alguns dels quals són previsibles i molts d'altres totalment inesperats.

Així, doncs, el plantejament i la construcció d'una ètica ha de tenir un lloc definit dins del projecte de formació, en el seu discurs manifest: objectius, continguts, organització i funcionament previst.

L'ètica forma part del procés de formació, es troba a les accions formatives que es promouen, a les relacions i interrelacions que s'originen; als diversos fets i situacions que engloben aquest dinàmic procés.

La formació, que continua i dinamitza el procés que duu a terme el subjecte i s'estén, a la vegada, a la pràctica professional, ha de facilitar permanentment els elements necessaris per conèixer, actualitzar, analitzar, interpretar, planificar i actuar segons la realitat social, amb un sentit ètic, aspectes que expliquen i justifiquen la professió d'educador social.

En aquest sentit, els formadors ens hauríem de qüestionar permanentment, i hauríem d'establir els dispositius curriculars necessaris per garantir les preguntes següents, més que no pas les respostes:

- Quina posició prenem a les nostres pràctiques en relació amb els nostres propòsits?
- Ens hem institucionalitzat en els nostres àmbits i procediments formatius?
- Disposem d'una obertura a la realitat, una capacitat d'observació, d'anàlisi, d'escoltar els estudiants i els professionals?

•

3. ELS ELEMENTS ÈTICS DE LA PRÀCTICA PROFESSIONAL

La intervenció socioeducativa implica diferents "moments": abans, durant i després.

El moment previ a l'acció: hem de posicionar-nos per donar una "resposta" a problemes i necessitats? Hem d'ubicar-nos per formular una "proposta" a les potencialitats de la població? Hauríem de fer ambdues coses? És interessant i necessari analitzar com, des de la societat i les institucions contractants, es condueix la professió cap a les "respostes", i se'n limita la participació quan presenten "propostes". La separació entre pensar i actuar és encara avui dia un component ben present al camp de l'educació social. En el moment "previ a l'acció", ens juguem l'efectivitat de la intervenció, amb la possibilitat factible que s'aconsegueixin aprenentatges, canvis en els subjectes; i també es posin en joc els suports ètics, ideològics i teòrics, per tal d'analitzar, interpretar la realitat i intervenir amb responsabilitat i compromís.

La fase de la "formulació" en el procés de planificació de la intervenció és de vital importància, en el sentit que és un moment de construcció amb moltes possibilitats d'estudi i de reflexió. Tot procés de planificació implica prendre decisions de manera permanent, cosa que es posa de manifest amb la selecció de l'objecte d'intervenció de l'educador social, i amb la manera com s'hagi considerat la inclusió i participació dels subjectes en el seu propi procés

educatiu i en la relació educativa. Tanmateix, davant de les decisions que s'ha de prendre quan es planifica allò que es vol fer i per a què es vol fer, l'educador social afronta situacions límit:

- Quins criteris caldria adoptar davant de múltiples necessitats i escassos recursos?
- En quin marc teòric definim les necessitats, els interessos i els problemes?

Ja que treballem amb persones que defineixen les seves pròpies necessitats, interessos i problemes, en funció dels seus respectius marcs conceptuals i culturals.

No hi ha millor teoria que una bona pràctica, però tota pràctica suposa una concepció teòrica que explica i integra antecedents, fonaments, accions pertinents, i la manera adequada de desenvolupar-les en les múltiples i diferents circumstàncies.

El moment durant l'acció: aquesta és dinàmica, moltes vegades "es precipita", "succeeix" i col·loca educadors i educadores socials davant de situacions límit, inesperades, crítiques, que els exigeixen definicions significatives, mobilitzants i transcendents. En aquestes situacions trobem algunes respostes, sorgeixen actituds, s'aprecien habilitats; els educadors i educadores socials es troben amb ells mateixos, es reconeixen i es poden conèixer més i millor. Podríem apel·lar a la imatge de la "collita" de resultats depenent d'una acumulació, prèvia i sostinguda; perquè si parlem de "collita", s'ha hagut de fer per força una "sebrada", com a procés previ que permet esperar, sense garanties, el que en pugui resultar, sempre tenint present que en el procés intervenen altres factors.

El resultat de l'acció passa a ser un element referent a la societat, a les institucions contractants, per al col·lectiu professional i d'investigació, i a les relacions amb la població en general. Més enllà de les intervencions prèvies i de les explicacions posteriors, el pes dels "fets" tenen una gran força, cosa que hem d'acceptar i tenir present en les nostres perspectives. Els fets (el que passa, el resultat final) són el primer que observa la gent, i des d'on es treuen conclusions. Això passa, en primer lloc, perquè els àmbits de treball de l'educador social es troben "oberts" a la mirada social, perquè la intervenció professional és una mena de mediació entre la societat, les seves institucions i els subjectes.

Així, doncs, com podem construir i renovar el rol professional que es considera necessari i convenient, davant del rol professional assignat des de l'imaginari social i de les institucions contractants?

La representació institucional i social que duu a terme l'educador social a la seva pràctica professional es desgasta. Quins poden ser els instruments més

adequats per protegir-se del "risc pantalla", des de la formació i durant la seva pràctica professional?

Ja des de la formació, i després amb el desenvolupament professional, es creen els paràmetres de l'actuació professional. Però més enllà de les consideracions dels formadors i d'aquelles que es creen al col·lectiu de professionals, les institucions contractants sovint avaluen la intervenció amb altres criteris. En aquest cas, què s'entén per "una intervenció amb èxit"? Què s'entén per eficiència? Com cal actuar davant d'aquest conflicte de perspectives? Què podem proposar? Com hem de lluitar?

En el moment "després" de l'acció, cal reflexionar, avaluar, sistematitzar, intercanviar, discutir i escoltar, per continuar construint col·lectivament un marc referencial que a més que convertir l'acció en un mètode eficaç, la faci ètica, ideològica, teòrica i metodològicament pertinent.

L'avaluació ens remet a la construcció i actualització permanent del marc referencial, no com un tema exclusiu de la formació, o del col·lectiu professional, sinó com un tema d'una professió compromesa amb el present i el futur de la població, d'una realitat social present i possible en el futur, i a ser possible la que es troba amb dificultats socials.

És necessari atrapar tots els moments posteriors a l'acció, que en aquesta professió són molts, que no se'ns escapin, no perdre'ls ni menysprear-los, perquè són pedres precioses en brut, a punt de ser polides i de les quals de ben segur obtenim una brillantor enlluernadora.

Tornem al primer "moment" tot sovint, de manera fugaç i, per tant, no podem tornar igual o pitjor. Per tal de tornar a l'acció, havent après alguna cosa del que ha passat i de com s'ha actuat, i tornar d'una manera diferent i millor, hem de buscar i ampliar els espais d'avaluació, reflexió, estudi i debat.

Es torna? En cas de tornar a l'acció, com es fa? Perquè en aquest moment de reflexió sovint sorgeixen contradiccions que experimentem a la nostra pràctica en voler introduir a la nostra feina els valors construïts durant el procés de formació i, després, durant l'exercici professional, en contextos institucionals i socials que fomenten valors diferents i fins i tot oposats. Què es pot fer?

Per aquest motiu afirmem que l'univers temàtic que es planteja és ampli i inclou una dimensió ètica, ideològica, teòrica i metodològica.

4. EL CONTEXT ACTUAL PER A L'ACCIÓ SOCIOEDUCATIVA I LA REFLEXIÓ

Per poder pensar i actuar, hem de conèixer i reconèixer el context: un món globalitzat i hegemunitzat per sectors de poder econòmic, polític i cultural en què impera el model neoliberal que travessa les relacions socials; fragmentació social, no com la resignificació de la diversitat dels éssers

humans, sinó com a expressió d'incomunicació, dominació, dependència i estratificació en compartiments cada vegada més distants; afebliment de l'Estat com a garantia i expressió dels interessos generals, més enllà dels governs; institucions contractants que sorgeixen i es desenvolupen en aquest nou marc de valors predominants en el món actual, globalitzat per al consum i fragmentat per a la distribució dels recursos i les oportunitats. Es caracteritza per valors que predominen amb força, com ara l'individualisme, el consum, la recerca de l'ésser a través de les possessions, la competitivitat, la discriminació, el costum de pensar que no s'hi pot fer res, que no es pot canviar, la resignació i el conformisme que ens condueix a veure la situació actual com a "natural i inqüestionable".

Ens fan por les amenaces plantejades i els seus efectes en l'actuació professional; per la incertesa en el present i el futur, amb efectes paralitzadors i afeblidors.

Com podem definir les estratègies en un context amb aquestes característiques i dificultats reals?

I en aquest escenari complex, trobem els educadors socials com a mitjancers entre la gent, en la mediació educativa: això és una feblesa o és una fortalesa que cal desenvolupar?

4.1. Els Reptes que s'han plantejat

Una permanent revisió críticoproposicional del següent:

4.1.1. La "*figura professional*" a la llum de les demandes de la societat en general, i preferentment dels sectors socials en situacions vulnerables en l'àmbit polític, econòmic, social i cultural.

La professió s'ha de justificar i desenvolupar des d'una perspectiva historicosocial, i sense caure en una actitud corporativista, comprovar de manera crítica si encara és l'instrument específic i especialitzat que fa falta des d'un conjunt social, i si pot continuar aportant propostes per què la població pugui satisfer necessitats, atendre interessos i resoldre problemes. Buscar i retrobar-se amb els antecedents històrics de la professió per tal d'analitzar i actualitzar-ne els fonaments, i així potenciar "l'ésser professional" com a subjecte protagonista de la societat del seu temps.

4.1.2. *Els models de formació*, en una doble perspectiva: d'una banda, dur a terme una anàlisi profunda i crítica de la funció i del lloc que ocupa la formació en relació amb la professió, per tal de proposar i promoure l'actuació professional que correspongui "aquí i ara", perquè sigui efectiva i permanent depenent de la realitat social en la qual han de treballar els educadors socials. D'altra banda, revisar críticament la formació per tal de proposar i afavorir un procés formatiu que a més de permetre la pràctica professional, en faciliti la

inserció com a ciutadà de la seva època, i assumeixi la responsabilitat política del seu ésser social.

La formació no es pot explicar per si sola, desenvolupant-se entre les quatre parets d'una aula, aïllada i separada de la realitat i de les pràctiques professionals, i proposant tecnicismes i procediments professionals suposadament escèptics. Cal que s'expliqui com una contribució als processos socials que la societat necessita, i així assumir el rol polític de què gaudeix de manera compromesa i responsable.

4.1.3. Els valors, les idees, els conceptes, els mètodes i les tècniques que conformen un marc referencial per a les pràctiques professionals i per a la formació. Al nostre país, tot i que la professió ja gaudeix d'uns anys de vida, encara es troba en procés de construcció i, per tant, necessita molt més reconeixement social. A l'Amèrica Llatina encara no s'ha arribat a aquest nivell. No obstant això, aquests processos s'expliquen en el context esmentat més amunt i d'acord amb el nivell de deteriorament social i cultural en general, i del sistema educatiu en particular.

Així, doncs, per tal de pensar en la figura professional que necessita la nostra societat en un present i futur pròxim, i d'aquesta manera ubicar els models de formació que hi contribueixin, necessitem apel·lar a un marc referencial específic, perquè hem estat treballant amb el que tenim, que ha estat bo i útil, però es tracta de constituir un marc referencial des d'on es pugui "respondre" i "fer propostes" a les necessitats, interessos i problemes de la societat i de la cultura.

Aquests camins de reflexió sobre propostes alternatives tenen uns precedents a l'Amèrica Llatina, que han permès comptar amb l'obra de Pablo Freire, l'experiència del Moviment dels Sense Terra brasilers, dels pobles andins, i dels camperols i indígenes que encara continuen fent història a Mèxic.

Malgrat els models hegemònics predominants en el món actual, es tracta de continuar desenvolupant i aprofundint en el conjunt de valors que es posen en joc amb l'actuació professional, de la ideologia explícita i implícita en l'acció, i del marc teòric que per tant es necessita.

Per això, proposem apel·lar a determinats principis rectors:

- *Llibertat*, per realitzar les nostres capacitats, que suposa facilitar l'expressió de les capacitats dels altres, i recórrer un espiral amb creativitat, imaginació, vitalitat i convivència; del professional amb si mateix, amb els seus companys, amb la població, i facilitar aquests processos a la societat en què viu.
- *Autonomia*, que reconeix les interdependències amb els subjectes, entre els agents, entre les institucions, entre la formació i la professió; i demana un marc referencial des d'on es pugui constituir, sostenir i desenvolupar, perquè sempre és relativa.

- *Responsabilitat*, que suposa perquè ens ubica quotidianament davant de situacions que demanen una resposta, una definició, un compromís, immediat i estratègic a la vegada, perquè a la pràctica professional cal prendre decisions i dur a terme unes accions específiques i adequades.
- *Solidaritat*, ajuda mútua, comprensió, coneixement i comunicació que suposen; el diàleg que es necessita per a dir per escoltar i escoltar per dir; entre els professionals i des del professional cap als altres.
- *Justícia*, perquè és una feina social on es prenen resolucions, que cal assumir més enllà de les circumstàncies, encara que és dolorós fallar en les resolucions.
- *Democràcia*, que ens inciti a la participació, deliberació i decisió dels assumptes que ens involucren, en un exercici de respecte mutu, acceptació i tolerància, cosa que demana temps i espai per facilitar els processos, que el món actual no valora com cal.
- *Utopia*, necessària, no com un vol idealista, sinó com una meta, sense pretendre aconseguir; per buscar un desenvolupament científic i tecnològic al servei de les necessitats, interessos i problemes dels éssers humans; en un ambient que engloba tota la humanitat, i possibilita el desplegament de les potencialitats individuals i col·lectives, amb creativitat, comprensió, complementarietat i respecte.

Aquest projecte s'ha dut a terme amb el recolzament de la Comunitat Europea.

El contingut d'aquest projecte no reflecteix necessàriament les opinions de la Comunitat Europea, ni implica cap responsabilitat per part seva.